

5

**Millî Mücadele
Döneminde
Adıyaman**

**Adıyaman
During
the National Struggle**

Oktay Bozan

Millî Mücadele Döneminde Adıyaman

*Oktay Bozan**

Özet

Eski adı Hısnımansûr olan Adıyaman, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele’de Elâzığ Vilayeti’ne bağlı Malatya Sancağı’nın bir kazasıdır. Adıyaman, Millî Mücadele’de işgal edilmemiş ancak Mondros Mütarekesi sonrası çevresinde ve ülke genelinde yapılan işgallere karşı da sessiz kalmamıştır. İhtiyaç duyulan bölgelere yardımlarda bulunmuştur. Bölgedeki Fransız işgallerine karşı Adıyaman ve çevresinden birçok milis kuvveti işgal altındaki şehirlerin yardımına koşmuşlardır. İzmir’in işgali de Adıyaman’da büyük bir üzüntüye ve tepkiye neden olmuş, Adıyamanlı mahallî idareciler ve eşrafın önde gelenleri tarafından ilgili makamlara bu işgali protesto eden telgraflar gönderilmiştir. Adıyaman halkı, Millî Mücadele yıllarında işgallere karşı gösterdiği tepkilerin dışında Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki ayrılıkçı faaliyetlere de duyarısız kalmamıştır. Adıyaman ve çevresi Millî Mücadele yıllarında Millî Mücadele hareketine destek vermiştir. Adıyaman, Kâhta ve Besni’de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubeleri açılmıştır. Kâhtalı Hacı Bedir Ağa, Antep ve Urfa savunmalarına aktif olarak emrindeki kişilerle beraber katılmış, bu bölgelerin Fransız işgalinden kurtarılmasında büyük bir çaba sarf etmiştir. Kâhtalı Hacı Bedir Ağa ile bölge insanının Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına yönelik Ali Galip komplosuna karşı durarak Millî Mücadele’nin yanında yer almaları, Millî Mücadele’nin seyrine etki eden önemli bir hadise olmuştur. Besnili Reşit Ağa ve Kâhtalı Hacı Bedir Ağa Adıyaman ve çevresini I. TBMM’de mebus olarak temsil etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, İzmir’in İşgali, Hısnımansûr, Ali Galip Olayı, Hacı Bedir Ağa

* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, oktaybozan210[at]gmail.com, ORCID: 0000-0003-0485-556X

Adiyaman During the National Struggle

Abstract

Adiyaman, formerly known as Hisnımansur, was a district of Malatya Sanjak under the Elâzığ Province during the First World War and the National Struggle. Adiyaman was not occupied during the National Struggle, however, it did not keep quiet about the occupations right after the Armistice of Mudros around itself and throughout the country. For this purpose, assistance was provided to the regions in need. Many militia forces from Adiyaman and its surroundings were sent to help the occupied cities against the French invasions in the region. The occupation of İzmir also caused great sorrow and reaction in Adiyaman, and telegrams protesting that occupation were sent to the relevant authorities by the local administrators and notables of Adiyaman. Similarly, apart from those reactions against the occupations during the National Struggle, people of Adiyaman did not remain insensitive to the separatist activities in the Eastern and South-eastern Anatolia. Adiyaman and its surroundings supported the National Struggle movement during the years of National Struggle. The Branches of the Association for the Defence of Rights were founded in Adiyaman, Kahta and Besni. Hacı Bedir Agha of Kahta actively participated in the defences of Antep and Urfa with his subordinates and made a tremendous endeavour during the National Struggle to save these regions from the French occupation. Furthermore, the fact that Hacı Bedir Agha of Kahta and people of the region stood by the National Struggle, taking a stand against the plot of Ali Galip against Mustafa Kemal Pasha and his friends was a major breakthrough that had an impact upon the course of the National Struggle. Reşit Agha of Besni and Hacı Bedir Agha of Kahta represented Adiyaman and its environs as deputies in the First Parliament.

Keywords

National Struggle, Occupation of İzmir, Hisnımansûr, Ali Galip Incident, Hacı Bedir Agha

1. Giriş

Adıyaman şehri Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Orta Fırat Bölümü içinde bulunmaktadır. Kuzeyinde Malatya, batısında Kahramanmaraş, güneybatısında Gaziantep, güneydoğusunda Şanlıurfa ve doğusunda Diyarbakır şehirlerinin olduğu deniz seviyesinden 725 m. yükseklikte kurulmuş, geçmişi ilk çağlara kadar uzanan bir yerleşim yeridir. Eski adı Hısnımansûr'dur. Kaynaklarda, VII. yüzyılda buraya gelen Emevî kumandanlarından Kays kabilesine mensup Mansûr b. Ca'vene'ye izafetle bu ismin verildiği zikredilmekte ise de başka bir rivayete göre bu isim Abbasi Halifesi Ebu Cafer el-Mansûr'un adından gelmektedir. Adıyaman ismi ise Cumhuriyet'ten sonra verilmiştir.¹ Adıyaman ve çevresi tarih boyunca farklı medeniyetlerin beşiği olmuştur. Şehir, Çaldıran Savaşı sonrasında, 1515 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.² 1895 yılında başta Doğu vilayetleri olmak üzere birçok şehirde meydana gelen toplumsal hadiseler Adıyaman ve çevresinde de etkili olmuştur. Bu kapsamda meydana gelen olaylarda hem Müslümanlardan hem de Ermenilerden hayatını kaybedenler ve mağdur olanlar olmuştur.³

Birinci Dünya Harbi esnasında Osmanlı Devleti, bir yandan İtilaf devletleri ile mücadele ederken, öte yandan kendi tebaası olmakla birlikte Ruslarla iş birliği yapan ve Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerde bulunan Ermenilerle uğraşmak zorunda kaldı. Bu süreçte Ruslarla iş birliği yapan, onlara bilgi sızdıran, cephe gerisindeki konvoyları vuran, köyleri basıp Müslüman ahaliyi katleden ve mensubu olduğu devlete karşı ihtilal planları hazırlayan Ermenilere karşı Sevk ve İskân kararı alındı. Bu kapsamda Adıyaman ve çevresindeki Ermeniler de sevk ve iskâna tabi tutuldu. Nitekim Mamuretülaziz Valisi Sabit Bey, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 24 Temmuz 1915 tarihli telgrafında vilayet içerisindeki Ermenilerin sevk edildiğini, Adıyaman, Kâhta ve Besni'de kalan az miktardaki Ermenilerin de on güne kadar sevk edileceklerini bildirmiştir.⁴

Bu dönemde Hısnımansûr (Adıyaman) Kaymakamı Mehmet Bey'in süreci sağlıklı bir şekilde idare edemediği görülmektedir. Nitekim Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Mamuretülaziz Vilayeti'ne gönderilen 13 Aralık 1915 tarihli bir belgede, Hısnımansûr Kaymakamı Mehmet Bey'in Ermeni işlerindeki hareketleri sebebiyle Divan-ı Harp'e verilmesi istenmiştir.⁵ Bu süreçte Adıyaman'da bulunan Süryanilerle ilgili de benzer

¹ BCA, 230-0-0-0/149-57-6.

² Mükrimin H. Yinanç, "Dulkadırlılar", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1993, c.III s.654; Besim Darkot, "Hısn Mansur", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1978, c. V, s.455; Yusuf Halaçoğlu, "Adıyaman", Maddesi, c. I, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1988, s.377.

³ BOA, HR. SYS, 2792/10; BOA, HR. SYS, 2792/13; BOA, HR. SYS, 2859/63; Oktay Bozan, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Mamuretülaziz Vilayetinde Müslüman-Ermeni İlişkileri", *Tarihten Günümüze Elâzığ Kongresi*, 2015, s.102-103.

⁴ BOA, DH. ŞFR, 480/141.

⁵ BOA, DH. ŞFR, 58/278.

şikâyetler kayıtlara yansımıştır. Süryani Patrikhanesi'nden Dâhiliye Nezareti'ne iletilen bir şikâyetle Hısnımansûr ve Kâhta kazaları ahalisinden olup tehirden dönen bazı Süryanilerin öldürülüp mallarının yağmalandığı iddia edilmiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, 13 Kasım 1915 tarihli talimatıyla iddiaların zaman kaybedilmeden araştırılarak neticesinin bildirilmesini istemiştir.⁶

Birinci Dünya Savaşı esnasında, harbin doğurduğu güvenlik boşluğundan istifade eden bazı eşkiya ve çetelerin Adıyaman ve çevresinde asayişi olumsuz etkilediği görülmektedir. Abdo ve Bozo adındaki eşkiyalar maiyetindeki kişilerle öldürme ve yağma olaylarına sebebiyet vermişlerdir.⁷ Bununla birlikte Siverek Sancağı'na bağlı İzoli aşireti ile Kâhta ve Hısnımansûr kazalarında bulunan aşiret reisleri arasındaki husumet ve çatışmalar da toplumsal ve ekonomik durumu olumsuz etkilemiş, harbin yoğun olarak devam ettiği bir süreçte yetkilileri ilave tedbir almaya zorlamıştır.⁸

Bu süreçte, Birinci Dünya Savaşı'nda Rus-Ermeni kuvvetleri tarafından işgal edilen Van, Erzurum ve Bitlis şehirlerinden batıdaki yerleşim merkezlerine yoğun bir şekilde muhacir akını başlamıştır.⁹ Kontrolsüz bir şekilde yerleşim merkezlerine yığılan muhacirlerin iâşe ve barınmaları ciddi bir problem olmuştur. Bu durum uzun bir süre devam etmiş, mülki ve askeri yetkililer ile ahalinin gündemini meşgul etmiştir. Mamuretülaziz Vilayeti'ne gelen muhacirlerin bir kısmı Adıyaman üzerinden Siverek'e geçirilirken bir kısmı da geçici olarak iskân edilmiştir.¹⁰ Bu muhacirlerin bir kısmı Millî Mücadele dönemine kadar Adıyaman ve çevresinde kalmışlardır. 5 Mayıs 1918 tarihli bir belgede Adıyaman ve çevresinde muhacirler olduğu, bu muhacirlerin kendi yerlerine dönmeleri için gerekli kolaylığın sağlanması gerektiği yetkililere bildirilmiştir.¹¹

Mütareke döneminde Diyarbakır merkezli 13. Kolordu'nun 12. Süvari Alayı Malatya'da, bir bölüğü ise Adıyaman'da bulunmakta idi.¹²

2. İdari ve Demografik Durum

Adıyaman (Hısnımansûr), Osmanlı idaresine girdikten kısa bir süre sonra, 1522 yılından sonra Kâhta, Gerger ve Besni ile birlikte Maraş Eyaleti'ne bağlı bir sancak haline gelmiştir. 1530 yılından 1540 yılına kadar Elbistan Sancağı içerisinde yer almışsa da 1563 yılında yeniden Maraş'a bağlanmıştır.¹³ Adıyaman'ın bu idari düzeni Tanzimat

⁶ BOA, DH. ŞFR, 104/63.

⁷ BOA, DH. ŞFR, 485/38; 579/134.

⁸ BOA, DH. ŞFR, 656/73; 656/90.

⁹ BCA, 272-0-0-12/37-22-15.

¹⁰ BOA, DH. ŞFR, 74/20.

¹¹ BCA, 272-0-0-14/74-15-17; BOA, DH. ŞFR, 86/222.

¹² *Türk İstiklâl Harbi IV. Cilt Güney Cephesi*, Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009, s. 38.

¹³ *998 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (937/1530)*, II, Haz. Ahmet Özkılınç vd, Ankara, 1999, s.13.

dönemine kadar devam etmiştir. Hısnımansûr, Besni, Gerger ve Samsat ile birlikte 1838-1846 yılları arasındaki Osmanlı idari taksimatında Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı Maden-i Hümayun'un kazaları arasında yer almıştır.¹⁴ 1841 tarihli Nüfus Defteri'nde Besni sancak statüsünde görünmektedir. Buna göre Hısnımansûr, Samsat ve Gerger ise Besni Kaymakamlığı'na bağlanmıştır.¹⁵

Besni'nin sancak statüsü 1847-1854 yılları arasında Harput Eyaleti'ne bağlı olarak devam etmiştir. Söz konusu tarihler arasında Hısnımansûr, Samsat, Gerger ve Siverek Besni Sancağı'na bağlı kazalardır. Ancak Besni Sancağı'nın merkezi 1849 yılında Hısnımansûr'dur. 1854 ile 1864 yılları arasında ise Hısnımansûr, Besni, Samsat ve Gerger idari bakımdan Harput Eyaleti'nin Siverek Sancağı'na bağlı kazaları durumundadır. 1863 yılında Siverek'in Kürdistan Eyaleti'ne dâhil edilmesiyle bu kazalar da Siverek'ten ayrılmıştır. Böylece 1864-1865 yılında Hısnımansûr sancak haline getirilmiş, Besni, Samsat ve Gerger de idari bakımdan Hısnımansûr'a bağlanmıştır. 1864'te yürürlüğe giren Vilayet Nizamnamesi gereğince ülkenin idari yapılanmasında birtakım değişiklikler olmuştur. Bu idari düzenlemeler çerçevesinde 1867 yılında Mamuretülaziz ve Kürdistan eyaletleri birleştirilerek Diyarbakır Vilayeti teşkil edilmiştir. Diyarbakır Vilayeti başlangıçta merkez Amid olmak üzere Mamuretülaziz, Maden, Siirt ve Mardin sancaklarından ibaretti. Diyarbakır Vilayeti'nin kurulmasından sonra Hısnımansûr bu eyaletin Mamuretülaziz Sancağı'na bağlı bir kaza durumuna getirilmiştir. Besni, Kâhta, Samsat ve Gerger ise Hısnımansûr'a bağlı birer nahiye statüsündedir.¹⁶

Diyarbakır salnamelerinde Hısnımansûr, 1869-1883 yılları arasında Diyarbakır Vilayeti içerisinde yer alan Malatya Sancağı'na bağlı bir kaza olarak yer almaktadır. Aynı şekilde Kâhta ve Besni de Malatya Sancağı'na bağlı kazalardır.¹⁷ Bu tarihten sonraki süreçte Hısnımansûr, Mamuretülaziz Vilayeti'ne bağlanmıştır. Yeni düzenlemeye göre Mamuretülaziz adlı merkez sancağa Harput, Arapkir, Keban, Pötürge ve Eğin kazaları; Malatya Sancağı'na Besni, Hısnımansûr, Kâhta ve Akçadağ kazaları; Dersim Sancağı'na ise Çemişgezek, Çarsancak, Mazgirt, Ovacık ve Kızılkilise kazaları bağlanmıştır.¹⁸

Şemsettin Sami'nin verdiği bilgilere göre XIX. yüzyılın sonlarında Hısnımansûr, Besni, Akçadağ ve Kâhta kazalarının bağlı olduğu Malatya Sancağı beş kaza, 27 nahiye ve merkez kaza dâhil 675 köyden oluşmaktadır.¹⁹ Millî Mücadele dönemine kadar

¹⁴ İbrahim Yılmazçelik, "XVIII. Yüzyıl İle XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Eyaletinin İdari Yapısı ve İdari Teşkilatlanması", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XVIII, 29 (1996), s.228.

¹⁵ BOA, NFS. d, 2710.

¹⁶ Nazim Aslan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Adıyaman'da Gayrimüslimler*, Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Adıyaman, 2022, s.10-11.

¹⁷ *Salname-i Diyarbakır (Zeyl)*, Haz: Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1999, c. I, s.173-174, 256-257, 318-319, 384.

¹⁸ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s.382-383.

¹⁹ Şemseddin Sami, *Kamusu'l-Alam*, Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996, c. VI, s.4333.

Adıyaman, Malatya'ya bağlı bir kaza olarak varlığını devam ettirmiştir. Millî Mücadele döneminde Mamuretülaziz (Elâzığ) Vilayeti'ne bağlı Malatya Sancağı bünyesinde Besni, Hısnımansûr, Kâhta kazaları yer almaktadır.²⁰

Osmanlı döneminde Adıyaman ve çevresinde Müslümanların yanı sıra gayrimüslimler de yaşamaktaydı. 1888 tarihli *Mamûratülaziz Salnamesi*'nde Hısnımansûr'da 11 bin 505 Müslüman, 1.355 gayrimüslim olmak üzere toplam 12 bin 860 kişi olduğu belirtilmektedir. 1907 tarihli *Mamûratülaziz Salnamesi*'nde ise Hısnımansûr'daki 1.952 hanede 7 bin 996 nüfus olduğu belirtilmektedir.²¹ 1914 yılı nüfus istatistiklerine göre Malatya Sancağı'na bağlı Hısnımansûr, Kâhta ve Besni'nin kazalara göre demografik durumu şöyledir:²²

Etnik ve Dini Unsurlar	Hısnımansûr	Besni	Kâhta	Toplam
Müslümanlar	34.154	42.282	16.434	92.870
Ermeniler	2.189	1.550	743	4.482
Ermeni Katolikler	754	420	7	1.181
Protestanlar	441	-	-	441
Süryaniler	402	-	54	456
Çingeneler	-	-	9	9

Buna göre 1914 yılı nüfus sayımına göre Hısnımansûr, Besni ve Kâhta'nın toplam nüfusu 99 bin 439'dur. Bu sayı Malatya Sancağı'nın toplam nüfusunun % 49'una tekabül etmektedir. Söz konusu sayıma göre gayrimüslimlerin sayısı 6 bin 560 kişi olup toplam nüfus içerisindeki oranı ise yaklaşık %7'dir. Gayrimüslimlerin kahir ekseriyetini Ermeniler oluşturmakla birlikte az sayıda da Süryaniler de yer almaktadır.²³

3. İzmir'in İşgalinin Protesto Edilmesi

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İzmir'in Yunanlılarca, Güney illerinin önce İngilizler daha sonra da Fransız ve Ermeni iş birliği ile, İstanbul'un da İngilizler tarafından işgali İtilaf devletlerinin Türkiye'yi parçalamak yönündeki niyetini açıkça ortaya koymaktaydı. Bu işgallere karşı ülkenin pek çok yerinde olduğu gibi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden de tepkiler yükselmiştir.²⁴ Bölge halkı, tepkilerini yaptıkları

²⁰ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s.382-383.

²¹ Ali Bingül, *Cumhuriyet Dönemi Adıyaman Nüfusu*, Niğde Ömer Halisdemir Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Niğde, 2022, s.39-40.

²² Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s.382-383.

²³ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s.382-383.

²⁴ Mehmet Şahingöz, "Millî Mücadele Esnasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yapılan Milli Birlik ve Beraberlik Mitingleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XI/32 (1995), s.419.

mitingler ile İtilaf devletlerinin İstanbul'daki temsilciliklerine, Sadaret'e, Mebûsan Meclisi'ne, basın kuruluşlarına, bazen de Temsil Heyeti'ne ve TBMM vasıtasıyla ilgili makamlara gönderdikleri telgraflarla seslerini duyurmaya çalışmışlardır.

İzmir'in işgali üzerine Mustafa Kemal Paşa tarafından valilere, müstakil mutasarrıflıklara ve kolordulara gönderilen tebligatta; büyük ve heyecanlı mitinglerin yapılması, millî nümayişlerde bulunulması, bunun bütün kasaba ve köylere kadar genişletilmesi, büyük devletlerin temsilcileriyle, Babıalî'ye uyarıcı telgraflar çekilmesi istenmiştir. Bu tamim üzerine işgal gününden beri devam eden mitingler ve protesto telgraflarının sayısı gittikçe artmıştır.²⁵

İzmir'in işgali yüzlerce yerleşim merkezinde olduğu gibi Adıyaman'da da büyük bir üzüntüye ve tepkiye neden olmuş, mahallî idareciler ve eşrafın önde gelenleri tarafından ilgili makamlara bu işgali protesto eden telgraflar çekilmiştir. Bu kapsamda Adıyaman Kazası'ndan 19 Mayıs 1919, 22 Mayıs 1919, 27 Mayıs 1919 ve 30 Mayıs 1919'da Sadaret makamına İzmir'in işgalini lanetleyen telgraflar gönderilmiştir. Adıyaman'dan elli bin nüfus adına gönderilen telgraflarda Belediye Reisi Ahmet ve Müftü Mehmet Efendi'nin yanı sıra ulema, eşraf ve ahaliden kişilerin imzaları görülmektedir. Bu telgraflarda İzmir'in bir Müslüman şehri olduğu, Wilson Prensiplerine ve uluslararası hukuka aykırı olarak İzmir'in işgal edildiği, medeniyet iddiasında bulunan İtilaf devletlerinin işgale seyirci kalmasının hatta yaşananları desteklemesinin kabul edilemeyeceğine, Yunanlıların öteden beri İslam ve Türkleri yeryüzünden çıkarmak çabasında olduğuna dikkat çekilmiştir.²⁶

19 Mayıs 1919 tarihinde Hısnımansûr ahalisi namına Belediye Reisi Ahmet, eşraftan Mehmet, Bekir Sıtkı, Abuzer, Hasan, Mehmet Ali, Abdullah, ulemadan Hidayet, İsa, Şeyh Abdurrahman, ahaliden ise Hakkı ve Hasan imzalarıyla Sadaret'e gönderilen telgrafta İzmir'in işgali protesto edilerek şu hususlara değinilmiştir: "Asırlardan beri Müslüman ve Türk devletinin en mühim ve güzidesi, aynı zamanda İslam Halifeliğinin ayrılmaz bir Müslüman şehri olan İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgal edileceği haberi kazamız ahalisini telaşa ve büyük heyecana düşürdü. Milyonlarca insanları imha ve medeniyeti tahrip eden umumi harbin devamı esnasında hak ve adalet kelimeleri ile bütün dünyayı kandıran ve cihanı başına toplayan İngiltere, Fransa, İtalya devletleriyle her devlette ekseriyeti teşkil eden akvam ve ahalinin kendi geleceklerini bizzat tayin edebilecekleri manasında Hürriyet-i Akvam Prensiplerini uygulamak suretiyle böyle bir harbin bir daha tekrarına meydan bırakılmayacağını defalarca vaat ve temin eden Cumhurbaşkanı Wilson'un teşkil eylediği Paris Sulh Konferansı'ndan Müslümanlar ve Türkler hakkında hak ve adaletin ortaya çıkacağına inanmıştık. Mondros Mütarekesi'nin akdinden beri

²⁵ Mehmet Şahingöz, "Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler", *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c.XV, s.727.

²⁶ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2007, s.227-229.

millî haysiyetimizi ve dini hissiyatımızı rencide etmekten bir an bile çekinmeyen Yunan Hükümeti ve askerlerinin tecavüz hareketlerine karşı sükûnet ederken hiçbir hak gözetilmeyerek ve mütareke ahkâm ve esaslarına muhalif olarak İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline dair konferansa verilen karar ile Müslüman ve Türk hukukuna tecavüz edilmesini, vatanımızın parçalanmasına neden olabilecek işgalleri protesto ederiz.”²⁷

Elli bin nüfus adına Hısnımansûr kazası Belediye Reisi Ahmet ve Müftü Mehmet Efendi'nin yanı sıra on kişinin imzasının yer aldığı 22 Mayıs 1919 tarihli telgrafta; hak ve adaletin hilafına İzmir ve çevresinin işgal edilmesi kınanmıştır. Bu işgal sırasında yaşanan üzücü mezalim ve facialara girişen Yunanlılara engel olunmamasından duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir. Ahalideki galeyan ve heyecanın devam ettiğine vurgu yapılarak Sadaret'in girişimlerde bulunması istenmiş ve müjdeli haberlerin beklendiği ifade edilmiştir.²⁸

Toplumun hissiyatını ve talebini bu şekilde ortaya koyan protesto telgraflarının birkaç gün arayla devam ettiği görülmektedir. Nitekim 27 Mayıs 1919 tarihinde yine 50 bin Müslüman ahali adına Sadaret'e bir telgraf daha gönderilmiştir. Hısnımansûr Kazası Belediye Reisi Ahmet Bey'in yanı sıra ulema ve eşraftan on arkadaşının imzasının olduğu telgrafta şu ifadelere yer verilmiştir: “İzmir'de yaşanan elim olayların işitilmesi üzerine meydana gelen galeyan ve büyük heyecanın derecesini tayin etmek imkânsızdır. Bugüne kadar İtilaf devletlerinin hak ve adaleti gözeterek dini ve millî mukaddes haklarımızı muhafaza edeceklerini bekliyorduk. Benzer şekilde hükümetimizin de bu konudaki teşebbüs ve icraatları neticesinde huzur ve sükûnun tesis edileceğine ve işgalin sona ereceğine inanıyorduk. Ne yazık ki ümitlerimizin heba olduğuna şahit olduk. Zira Yunanlılar tarafından İzmir ve çevresinde katliamlar yapıldı, mallar yağmalandı, namusa el uzatıldı, mezalim ve facialar gerçekleştirildi. İtilaf devletleri iddia ettikleri gibi adalet ve hakkaniyete riayet etselerdi öteden beri Müslüman ve Türkleri yeryüzünden çıkarmak, varlıklarını imha etmek için çalışan Yunanlılar ile yerli Rumların bu üzücü hareketlerine engel olurdu. Bunca masum ve mazlumların mağdur olmasına meydan vermez, muazzez ve mukaddes namuslarının kirlenmesine müsaade etmezdi. Bu vaziyet ve işgalin gösterdiği sıkıntılara bakıldığında Müslümanların dinlerinin ortadan kaldırılmak istendiği anlaşılmaktadır. İslam Halifeliğinin anavatanından sayılan İzmir gibi bir Müslüman şehrinin öteden beri millî ve dinî hayatımızı tahkir etmekten zevk alan Yunan Hükümeti tarafından işgalini görmektense dini ve millî hukukumuzun muhafazası için ölümü büyük bir iftiharla kabul ederek Osmanlı memleketlerinin bir parçasını bile hiçbir tarafa vermeye rıza göstermeyeceğimizi belirtmek isteriz. Şayet hükümetimiz ve İtilaf devletleri adalet çerçevesinde icraatlar gerçekleştirmezse, o zaman bizler de ecdadımızın kahramanlıklarına yaraşır bir şekilde mertçe hareket ederek bu uğurda kanlarımızı dökmeye hazırız. Ahalideki galeyan ve heyecanın teskini için sabırla hak ve

²⁷ BOA. A.VRK. 832/49.

²⁸ BOA, A. VRK. 835/42.

adalet çerçevesinde hukukumuzun temin edilmesini, Yunan askeri tarafından gerçekleştirilen işgalin sona ermesini talep ediyor, taleplerimizin Sulh Konferansı'na iletilmesini bekliyoruz.”²⁹

Müftü Mehmet, Belediye Reisi Ahmet, ulemadan İsa, Osman, Arif, eşraftan Mehmet Ali, Mehmet Tahsin, Hasan, Hüsnü ve Hüseyin Efendiler tarafından 30 Mayıs 1919'da Sadaret'e gönderilen telgrafta Yunanlıların küstahça hareketlerine ve tecavüzlerine değinilmiştir. Bu kapsamda Yunanlılar tarafından İslam Halifeliği ve Osmanlı Saltanatının ayrılmaz bir parçası olan İzmir'in işgal edilmesinin Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılmasına işaret olduğu vurgulanmıştır. Zira Yunanlıların öteden beri takip ettiği politikanın da bunun göstergesi olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu nedenle şayet İtilaf devletleri adil ve tarafsız hareket etmezse Türklerin mukaddes hukukuna yönelen bu tehditlerin her yerde büyük heyecanlara sebebiyet vereceği ifade edilmiştir.³⁰

Adıyaman ve çevresinden çekilen telgraflarda İzmir'in İslam Halifeliğinin önemli ve vazgeçilmez bir parçası olduğuna değinilmiştir. Böylece Mondros Mütarekesi ve Wilson Prensipleri'ne aykırı olarak haksız bir şekilde İzmir'in işgal edildiği ifade edilmiştir. Paris Barış Konferansı'ndan Türklerin ve Müslümanların haklarını koruyan bir kararın çıkacağı beklenirken İtilaf devletlerinin Yunanlıların tezlerine inanarak İzmir'in işgaline onay vermesinin büyük bir hayal kırıklığı oluşturduğu belirtilmiştir. Bu arada İtilaf devletlerinin amaçlarının Osmanlı Devleti ve İslamiyet'i ortadan kaldırmak olduğuna dikkat çekilmiştir. Belediye başkanı ve müftünün öncülük ettiği protesto telgraflarında, Osmanlı Devleti'nin bir karış toprağının bile koparılmasına müsaade edilmeyeceği, bu uğurda mücadele ederek ölümü şeref sayacakları açıkça dile getirilmiştir. Birçok yerde olduğu gibi İzmir ve çevresinin işgal edilmesi nedeniyle gösterilen tepkiler toplumda birlik beraberlik duygusunu pekiştirmiştir. Bu durum sonraki aylarda Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye cemiyetlerinin kurulmasına zemin oluşturmuştur.

4. Fransız İşgallerine Karşı Protestolar

Mondros Mütarekesi'nden sonra İngilizlerin Urfa ve çevresinde işgal için nabız yoklama hareketleri sürerken, Diyarbakır merkezli 13. Kolordu Kumandanlığı, Birecik'in bir tabur askerle işgal edildiğini Urfa ve Adıyaman'ın da işgal edileceği haberlerinin dolaşmakta olduğunu, bu nedenle uyanık bulunulmasını bir emirle birliklerine duyurmuştu. Nitekim çok geçmeden 24 Mart 1919'da Urfa'da bulunan 1. Süvari Alay Kumandanı Binbaşı Hüseyin Bey Urfa'nın İngilizler tarafından işgal edildiğini 13. Kolordu Kumandanlığı'na bildirmiştir.³¹ Böylece Urfa, Antep, Maraş ve Adana önce İngilizler sonra da Fransızlar tarafından işgal edilmiş oldu.

²⁹ BOA, A. VRK. 834/93.

³⁰ BOA, A. VRK. 835/32.

³¹ İsmail Özçelik, *Millî Mücadele'de Güney Cephesi Urfa*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2003, s.46; *Türk İstiklâl Harbi IV. Cilt Güney Cephesi*, s.58.

Mondros Mütarekesi sonrasında ülkenin değişik yerlerinde işgallerin başlaması ve azınlıkların taşkınlıkları karşısında, yurt genelinde olduğu gibi Adıyaman ve çevresinde de halk galeyana gelmiştir. Özellikle Adıyaman'ın sınır komşusu olan Antep, Urfa ve Maraş'taki Fransız işgalleri ve bu işgaller neticesinde yapılan haksız uygulamalar ile katliamlar Adıyaman ve çevresinde yaşayan halkın infialine neden olmuştur. Adıyaman, Kâhta, Samsat ve Besni gibi yerleşim birimlerindeki halk, bu işgallere karşı duyarsız kalmamış, Fransız işgaline uğrayan bölge ahalsinin yardımına koşmuşlardır. Bu yardımlar hem askerî hem de lojistik yardımlar şeklinde olmuştur. Bu kapsamda Adıyaman ve çevresinden oluşturulan milis kuvvetleri gerek Antep savunmasında gerekse de Urfa savunmasında Fransızlara karşı yapılan çarpışmalarda aktif bir biçimde yer almışlardır. İşgaller karşısında Adıyaman, Kâhta ve Besni'de kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubeleri vasıtasıyla da İtilaf devletlerinin İstanbul'daki temsilcilerine işgalleri kınayan protesto telgrafları gönderilmek suretiyle işgallere duyulan öfke ifade edilmiştir.³²

Bu kapsamda Hısnımansûr'dan Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti İdare Heyeti adına Mehmet Ali, Belediye Başkanı Hidayet, Müftü Mahmut, ulemadan Ata, eşraftan Ahmet, Mehmet Emin, Mustafa, Kavi aşireti reisi Yusuf, Pertigi aşireti reisi Selim, Rışvan aşireti reisi Hüseyin tarafından Temsil Heyeti'ne bir protesto telgrafi çekilmiştir. 31 Ekim 1919 tarihli bu telgrafta işgale karşı tepkiler şöyle dile getirilmiştir: "İngiliz işgal kuvvetleri tarafından tahliye edilen ve bundan sonra hiçbir devletin işgal etme yetkisi olmayan Urfa, Maraş ve Antep'in bu sefer de Fransızlar tarafından işgal edileceğini büyük üzüntü ile işittik. Millî menfaatlerimize ve Mondros Mütarekesi hükümlerine tamamen aykırı olan bu duyuların doğrulanması kötü sonuçlar doğuracağından Fransa'nın bu hukuku hiçe sayan harekâtını protesto eder ve kutsal vatanımıza yabancıların ayak basarak tecavüz etmemelerini rica ederiz."³³

Urfa, Antep ve Maraş'ın Fransızlar tarafından işgali üzerine Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa, 4 Kasım 1919'da vilayet ve sancaklardaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubelerine gönderdiği tamimde; kanunlara ve mütareke şartlarına aykırı olarak işgal edilmiş olan Urfa, Antep ve Maraş'ın bu defa da İngilizlerin tahliyesi ile Fransızlar tarafından işgal edilmesine değinmiştir. Osmanlı Hükümeti'nin bu haksız harekâtı İtilaf devletleri nezdinde protesto ettiği ve adı geçen şehirler halkının da büyük mitinglerle Osmanlı vatanının ayrılmaz bir parçası olduklarını dünyaya ilan ettiğine dikkat çekmiştir. Bu nedenle bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri merkez heyetleri ve idareleri ile belediye başkanlıklarının da Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Urfa, Antep ve Maraş'ın bu defa da Fransızlarca işgal edilmesini telgraflarla İtilaf devletleri temsilcileri nezdinde Avrupa ve Amerika kamuoyuna hitaben protesto

³² Hamdi Doğan, "Millî Mücadele'de Adıyaman ve Çevresi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012 11(2), s.559.

³³ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 61/128 (2012), Belge No: 1, s.3-5; Yaşar Akbıynk, *Millî Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s.98.

edilmesi ve bu haksızlığın giderilmesinin kesin olarak istenmesini talep etmiştir.³⁴ Bu süreçte Ermeni gönüllülerden oluşan Fransız birliklerinin Maraş'ı işgal etmeleri üzerine Adıyaman Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Temsil Heyeti'ne gönderilen 21 Kasım 1919 tarihli telgrafta Fransızların Maraş'ı işgali kınanmıştır.³⁵

5. Güney Cephesine Askeri Yardımlar

Millî Mücadele döneminde Adıyaman düşman işgaline uğramayan şehirler arasındaydı. Bununla beraber batısında ve kuzeyinde gelişen olayları yakından takip etti ve Millî Mücadele'ye kayıtsız kalmadı. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine Adıyaman ve çevresinden İstanbul'a birçok telgraflar çekildi. Bununla birlikte Güneydoğu'daki işgaller karşısında Adıyaman ve çevresinden işgale uğrayan şehirlere asker ve silah yardımları da yapıldı. Antep'in Fransızlarca kuşatılması ve topçu ateşine tutulması üzerine bütün çevre illerde olduğu gibi Adıyaman'dan, Antep Heyet-i Merkeziyesi tarafından kurulan Yıldırım ve Şimşek Taburuna pek çok katılım oldu. Urfa savunmasının Türklerin aleyhine bir seyir takip etmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa 13. Kolordu'ya emir vererek gereken tüm önlemlerin alınmasını ve Urfa halkının göç etmekten vazgeçirilmesini istedi. Urfa'nın Fransızlar tarafından işgali üzerine Adıyaman'dan Kâhtalı Hacı Bedir Ağa, bazı kaynaklarda 300 kişilik bazı kaynaklarda ise 1000 kişilik kuvvetinin yanı sıra Samsat'tan gelen 600 kişi ile birlikte 14 Şubat 1920 tarihinde 13. Kolordu'nun emri gereği Urfa'ya yardıma koştu.³⁶

5 Mart 1920 tarihinde Siverek Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından Temsil Heyeti'ne gönderilen telgrafta; Hacı Bedir Ağa'nın 600 kişilik bir kuvvetle Fırat nehri çevresini muhafaza etmek üzere hazır bulunduğu bildirilmiştir.³⁷ Yine Antep Heyeti tarafından 25 Mart 1920'de Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen bir başka telgrafta; Besni Kazası'ndan Antep'e gönderilmek üzere hazırlandığı bildirilen topçu ve makineli tüfek müfrezelerinin Antep civarına yollanması istenmiştir.³⁸ Bu dönemde Fransızların Urfa'ya yapmaları muhtemel olan başka bir taarruzun önlenmesi için Urfa ve Güney bölgesinde daha fazla kuvvet toplanması lüzumu, gerek Kolordu ve gerek 5. Tümen Komutanlıkları tarafından anlaşılmiş bulunuyordu. Bu maksatla 12. Süvari Alayı'nın Adıyaman'daki bir bölümü de Urfa'ya gönderilmiştir.³⁹

Besni Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Hasan Ağa, kendi teşkil ettiği müfrezesi ile Antep'in yardımına koşmuştur. 70 kişilik bu kuvvet 19 Nisan 1920'de Antep'e varmıştır. Antep'in işgaline karşı koymak için gelen bu kuvvetler Yıldırım ve Şimşek Taburlarına iltihak

³⁴ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Belge No: 3, s.8-10.

³⁵ Akbıyık, *Millî Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*, s.98.

³⁶ *Türk İstiklâl Harbi IV. Cilt Güney Cephesi*, s.118; Özçelik, *Millî Mücadele'de Güney Cephesi Urfa*, s.170; Lohanizade Mustafa Nurettin, *Gaziantep Savunması*, Çev. Mehmet Ali Akidil, İstanbul, 1989, s.149; Bilgehan Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s.246.

³⁷ Doğan, "Millî Mücadele'de Adıyaman ve Çevresi", s.571.

³⁸ Hulki Saral-Tosun Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, Ankara: Türkiye İşbankası Yayınları, 1970, s.275-276.

³⁹ Hulki Saral-Tosun Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, s.252.

ettirilerek cephelerde faaliyete geçirilmiştir. Besni millî kuvvetleri 2 Mayıs 1920'de Kurban Baba üzerine taarruz etmişlerdir. Komşu illerden gelen millî kuvvetlerin bu harekâta katılmalarının şehir halkının ve diğer kuvvetlerin maneviyat ve moralleri üzerinde olumlu etkisi olmuştur. 23 Nisan 1920'de 13. Kolordu Komutanı Albay Cevdet Bey tarafından Temsil Heyeti'ne gönderilen yazıda, Besni'de bulunan tek top ile bu topa ait 106 atımlık cephanenin bir zabıt ve 14 asker kontrolünde 14 Nisan 1920'de Antep'e gönderildiği bildirilmiştir. Ayrıca Besni Kuvâ-yı Milliyesine mensup 150 kadar neferin 24 Nisan 1920'de Antep'e doğru hareket ettiklerinin kendilerine gelen raporlarda bildirildiği ifade edilmiştir. Bunun üzerine 25 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal Paşa tarafından Antep Mutasarrıflığı'na gönderilen telgrafla, Antep'teki kuvvetlerin takviyesi için Besni'den bir süvari alayının gönderileceği belirtilmiştir.⁴⁰ Nitekim 15 Eylül 1920'de Rışvan aşireti reisi Hacı Bedir Ağa ile Samsatlı Abuzer Ağa 400 piyade ve 150 kadar süvari ile birlikte cephanelerini 5. Tümen'den ikmal ettikten sonra Antep'in yardımına gitmişlerdir.⁴¹

20-27 Eylül 1920 tarihli iki cepheli muharebelerde Kâhta ve Samsat millî kuvvetlerinden kurulu Türk kuvvetleri, Rumevlek-Babilge ve Nafak Boğazı hattını kontrol altına almıştır. Burada yapılan çarpışmalar sonunda Fransızlar önemli kayıplar vererek Antep'e çekilmeye mecbur kalmışlardır. Bu defa da güneyden İkiz Kuyu mevkiinden Antep'e gelmekte olan Fransızlara karşı Hacı Bedir Ağa ile Samsatlı Abuzer Ağa 400 piyade ve 150 kadar süvari ile birlikte cephanelerini 5. Tümen'den ikmal ettikten sonra Antep'in yardımına gitmişlerdir.⁴²

Kâhtalı Hacı Bedir Ağa Nafak Boğazı'nda ve Sinan cephesinde başarılı savunmalar yapmıştır. Bu çarpışmalarda kuvvetlerinden 20 kişiyi kaybetmiş, kendisi de yaralanmış ve Birecik'te tedavi görmüştür.⁴³ Bu çarpışma ile ilgili olarak Hacı Bedir Ağa, 29 Ekim 1920'de Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na gönderdiği telgrafta, Fransız muharebe birlikleri ile Antep civarında Sinan cephesinde vuku bulan muharebede kotasını ve hüviyetini tayin ve tasrih edemediği Ziya Bey isimindeki bir zattan şikâyet etmiştir. Bedir Ağa, Ziya Bey'in istenilen kılavuzu vermediğinden ve Hüseyin Efendi çetesiyle mitralyözünü alarak geri çekildiği için kuvvetlerinden yirmi kişinin kaybına, kendisinin de yaralanmasına sebebiyet verdiğini ifade etmiştir.⁴⁴

⁴⁰ Doğan, "Millî Mücadele'de Adıyaman ve Çevresi", s.568-569.

⁴¹ Lohanizade Mustafa Nurettin, Gaziantep Savunması, s.138; Haluk Selvi & Bülent Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2020, s.51; R. Yaşar Büyükoğlu, *Millî Mücadele Döneminde Güneydoğu Anadolu*, Ankara: Ekin Kitabevi, 2012, s.164.

⁴² Hulki Saral-Tosun Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, s.307-308.

⁴³ Mehmet Gündüz, "Hacı Bedir Ağa'nın Millî Mücadele'deki Rolü ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 100 (2019), s.425.

⁴⁴ Doğan, "Millî Mücadele'de Adıyaman ve Çevresi", s.570.

Adıyaman ve çevresinden Antep'e yapılan askeri yardımlarla ilgili olarak diğer askeri yazışmalarda da şu hususlara yer verilmiştir: Adana Cephesi Kumandanlığı'ndan 18 Kasım 1920 tarihinde Maraş'ta bulunan 9. Fırka Kumandanlığı'na çekilen telgrafta; Kâhtalı Hacı Bedir Ağa'nın maiyetindeki 50 süvari ve 100 piyadenin Samsat'tan katılan 13 süvari ve 95 piyade ile Birecik'e ulaştıkları, bu kuvvetlerin Antep'e yardım için geldiklerinin 5. Fırka Kumandanlığı tarafından bildirildiği ifade edilmiştir. 25 Aralık 1920'de Malatya Kuvâ-yı Milliyesinden Maraş Kuvâ-yı Milliyesine gönderilen telgrafta Pazarcık'a Besni'den silahlı 85 askerin geldiği ifade edilmiştir. 31 Aralık 1920'de de Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne yazılan şifreli telgrafta Besni'den Antep Cephesi'ne bin kadar gönüllü erin geleceğinin bildirildiği ancak şu ana kadar 150 kişinin geldiği, diğerlerinden henüz bir haber alınmadığı belirtilmiştir. Yine aynı tarihli diğer belgede de Mutasarrıf Şükrü Bey tarafından Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne gönderilen telgrafta Hacı Bedir Ağa ile bazı aşiret reisleri tarafından toplanan 65'i süvari 196'sı piyade olmak üzere 261 kişilik millî bir kuvvetin 5. Fırka emrine verildiği ifade edilmiştir. Fransız işgaline uğrayan Antep'e yardım eden Hacı Bedir Ağa'nın şöyle dediği kaynaklarda rivayet edilmektedir: "Fransızların kudurmuşçasına hücumuna, cehennemî top ve mitralyöz bombalarına göğüs geren yiğitleri, metanetle dünyanın mazhar-ı takdiri olan namuslu kadınları bütün irtibatı kesilmiş olduğu halde son hayatını yaşıyor. Biz bu İslâm kardeşlerimizin yalnız olmasına tahammül edemeyerek bölük bölük evlatlarımızla Ayıntab'a gidiyoruz..."⁴⁵

Antep Milletvekili Abdurrahman Lami Efendi'nin Antep'teki askeri durumla ilgili olarak Meclis'te Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa'ya yönelttiği soru önergesinin görüşülmesi esnasında söz alan Malatya Milletvekili Feyzi Efendi, Hacı Bedir Ağa'nın katıldığı Antep savunması ile ilgili olarak Meclis kürsüsünden 20 Aralık 1920 tarihinde şunları söylemiştir: "Ayıntab hakkında bazı malûmat alıyoruz ve bendenize birkaç da telgraf gelmiştir. Arkadaşımız Hacı Bedir Ağa Ayıntab'a efradiyle giderek ayağından hafif bir surette vuruldu. Bera-yı tedavi Urfa'ya geldi. Tedaviden sonra hanesine gidip ailesi efradını görmek ve avdet ederek bir daha Fransızlarla çarpışmak üzere gideceğini bendenize telgrafla yazıyordu. Yine oranın eşrafından Emin Ağa diyorlar gayet cesur adamdır, o da onunla beraber gidiyor..."⁴⁶

Malatya Milletvekili Feyzi Efendi'nin Meclis kürsüsünde verdiği bilgiler Hacı Bedir Ağa'nın yarasının tedavisinden sonra da cephede mücadeleye devam ettiğini göstermektedir. Ancak cephede yaşanan düzensizlikler Hacı Bedir Ağa'nın tepkisine yol açmıştır. Nitekim birçok çatışmaya girerek Nafak Boğazı ve Sinan cephesinde başarılı savunmalar veren Hacı Bedir Ağa emir-komuta zincirinde meydana gelen birtakım sorunlar nedeniyle memleketine geri dönmüştür.⁴⁷ Lohanizade, Hacı Bedir Ağa'nın

⁴⁵ Gündüz, "Hacı Bedir Ağa'nın Millî Mücadele'deki Rolü ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri", s.425.

⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, c. VI, s.448.

⁴⁷ Mehmet Serkan Şahin, *Cumhuriyet Halk Partisi'nin Malatya Teşkilatı (1923-1950)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008, s.9.

yanlış savaş taktikleri yüzünden kırıldığını belirterek şöyle demiştir: “Ama o sadece hırs ve kıskançlık yüzünden kırıldı, incitildi. Mücahitler, mıntıka komutanı Hüseyin Hüsnü Bey'in yanındaki Binbaşı Mahmut Bey tarafından yanlış şekilde harbe sevk edildi. Bunun üzerine Hacı Bedir Ağa üzgün bir şekilde memleketine döndü. Döndükten sonra Antep savunmalarının fedakârlıklarını ve çektikleri dayanılmaz hallerini arz ile Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine hitaben “bu gibi komutanlar iş başındayken Antep için kurtuluş çaresi aramak boştur.” mealinde bir telgraf göndermiştir.”⁴⁸

Bu telgrafla Hacı Bedir Ağa yapılan hatalar yüzünden Antep savunmasının zafiyete uğradığını belirterek Mustafa Kemal Paşa'ya şikâyetinde bulunmuştur. Millî Mücadele'deki yararlı faaliyetleri dolayısıyla Hacı Bedir Ağa'ya TBMM tarafından İstiklal Madalyası tevcih edilmiştir. TBMM Divan-ı Riyaseti 10 Şubat 1925 tarihli dokuzuncu toplantısında Hacı Bedir Ağa'ya İstiklal Madalyası verilmesini TBMM Genel Kurulu'na sunmuştur.⁴⁹

6. İstanbul'un İşgal Planına ve Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifasına Tepkiler

Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketi 1919 yılı sonunda güçlenmiş, İstanbul Hükümeti devre dışı bırakılmış, Ankara adeta Türk milletinin yegâne temsilcisi olmuştur. Anadolu'daki bu gelişmeler karşısında İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Londra Konferansı'nda İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesini teklif etmiştir. Lloyd George, Aralık ayı sonlarında verdiği bir beyanatta, İstanbul'un ve Boğazların milletler arası vaziyete getirilerek İngiltere ve Fransa'nın orada ortaklaşa kuvvetli bir tesire sahip olacağını, Türk Hükümeti'nin Anadolu'ya gönderileceğini, padişahın bütün Müslümanların reis-i âlîsi telakki edilerek İstanbul'un dinî bir merkez haline getirileceğini söylemiştir.⁵⁰

İstanbul'un İngiliz-Fransız ittifakınca işgal edilmesi planına karşı Besni'den Belediye Başkanı Hasan Bey ile Besni'nin ileri gelenleri tarafından 13 Ocak 1920'de İstanbul'daki İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserliği'ne bir protesto telgrafi gönderilmiştir. 14 Ocak'ta da Kâhta'dan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Süleyman Bey tarafından İstanbul'un işgal planını kınayan protesto telgrafi İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserliği'ne çekilmiş, bu durumun İslâm milleti ve Türklerin imhasına yönelik bir hareket olacağı ve kabul edilemeyeceği belirtilmiştir.⁵¹

İtilaf devletlerinin mükerrer müdahaleleri üzerine Ali Rıza Paşa Kabinesi istifa etmiştir. Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin 3 Mart 1920'de istifası yurt genelinde tepkilere neden olmuştur. Çünkü bu kabine Kuvâ-yı Milliye hareketini meşru olarak yorumlayan ılımlı

⁴⁸ Lohanizade Mustafa Nurettin, *Gaziantep Savunması*, s.138.

⁴⁹ Gündüz, “Hacı Bedir Ağa'nın Millî Mücadele'deki Rolü ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri”, s.427.

⁵⁰ Oktay Bozan, *Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Döneminde Mardin*, Konya: Çizgi Yayınları, 2021, s.264.

⁵¹ Celal Pekdoğan, *Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresi (Demografik, İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Açıdan) 1918-1922*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1992. s.164.

kişilerden oluşmuş, kuruluşundan itibaren Anadolu ile özellikle de Mustafa Kemal Paşa ile kopan ilişkilerin düzeltilmesi için gayret göstermiştir.⁵² Bu haberi alan Mustafa Kemal Paşa Meclis-i Mebûsan Riyasetine çektiği 4 Mart 1920 tarihli telgrafta tepkisini ve önerilerini şöyle dile getirmiştir: “Hiçbir kuvvet, hiçbir salahiyet, tarihin emrettiği bu vazifeden milletimizi alıkoyamayacaktır. Millî bağımsızlık ve vatanımızın temini hususunda her fedakârlığa hazır bulunan milletimizin mukaddes heyecanını, ancak milletin tam itimadına sahip bir hükümetin işbaşına getirilmesi tatmin edebilir. Bütün millet, bu tarihi günlerde, millî iradesinin mutlak vekâletine sahip bulunan mebuslarının kati kararlarını sabırsızlıkla beklemektedir. Vatana ve tarihe karşı üstlendiğiniz büyük mesuliyeti ve bütün cihanın müzakere kürsünüze çevrilmiş olan inceleyici bakışlarını düşünerek, milletin fedakârane azmiyle orantılı kararlar alınacağından emin olduğumuzu ve vatanperverane mesainizde bütün milletin yanınızda ve yardımcı olduğunu arz eyeriz.”⁵³

Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına komutanlara, valilere, mutasarrıflara ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubelerine gönderdiği tamimde; “İtilaf devletlerinin baskılarından ötürü hükümet 3 Mart günü çekilmiştir. Alınan sağlam bilgilere göre Ferit Paşa'nın ya da ona benzer birinin iş başına getirileceği, dolayısıyla millî amaçları gerçekleştirilerek İstanbul'da yabancıların isteklerine hizmet edecek bir hükümet başkanına milletin katlanamayacağı, bu nedenle çok sert bir dille padişahlık katına, Meclis-i Mebûsan Başkanlığına ve basına bir dakika bile geçirilmeksizin telgraflar çekilmesi” gerektiğini bildirmiştir.⁵⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın bu tamimi hemen yankı bulmuş, Anadolu'nun farklı yerlerinden bir iki gün içerisinde yüzlerce protesto telgrafi çekilmiştir. Bu kapsamda 6 Mart 1920'de Besni Müdafaa-i Hukuk Reisi Hasan Kemalettin Efendi imzasıyla Mebûsan Meclisi'ne gönderilen telgrafta Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifasından duyulan rahatsızlık şöyle ifade edilmiştir: “Dış baskılar ve dâhili fesatların tesiriyle kabinenin istifa ettiği haberini aldık. Millî maksat ve emellerimize aykırı ve yabancı emellerine hizmet etmek üzere iktidar mevkiine gelecek olanlar milletin mukadderatına uygun hareket edemeyecektir. Bu nedenle Ferit Paşa ve benzerleri gibi yabancı devletlerin siyasetine boyun eğen kişilerin iş başına getirilmesi, maazallah vatanın felaket ve hüsranı olacaktır. Bu işin millî hâkimiyeti ve tam istiklali idame ve temine çalışabilecek sağlam fikirli ve muktedir insanların uhdesine havale edilmesini milletin idaresi ve vatanın selameti namına istirham eyeriz.”⁵⁵

⁵² Zekeriya Türkmen, “Ali Rıza Paşa Hükümeti Kuvâ-yı Milliye ilişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVI/46 (2000), s.62.

⁵³ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015, s.304-305.

⁵⁴ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, s.305-306.

⁵⁵ *Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, c. I, s.379.

7. Ayrılıkçı Faaliyetlere Karşı Tepkiler

Adıyaman halkı, Millî Mücadele yıllarında işgallere karşı gösterdiği bu tepkilerin dışında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da gerçekleştirilmek istenen ayrılıkçı faaliyetlere de duyarsız kalmamıştır. İngilizler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki planlarını hayata geçirmek için 20 Kasım 1919'da Ermeniler adına Bogos Nubar ve Kürtler adına da Şerif Paşa ile ortak bir anlaşma yapıp İngiliz mandası altında bağımsız bir Ermenistan ve Kürdistan'ın kurulmasını, kurulacak devletler arasındaki sınırın ise Paris Barış Konferansı'nca çizilmesini kabul etmişlerdir.⁵⁶ Bu süreçte Kürtler adına hareket ettiğini söyleyen Şerif Paşa Ermenilerle yaptığı anlaşmayla bir yandan Ermeni isteklerini kabul ederken diğer yandan da Kürtlerin Osmanlı idaresinden ayrılıp İngiliz himayesine girmesini kabul etmekteydi. Bu anlaşmanın gazetelerde yayınlanması bölge insanı arasında ciddi tepkilere yol açmış ve birçok yerden İstanbul'a protesto telgrafları gönderilmiştir.⁵⁷

Bu kapsamda Kâhta ve Hısnımansûr kazaları aşiret reisleri ve Müslüman ahalisi 1 Mart 1920 tarihinde Sadaret'e çekmiş oldukları telgrafta tepkilerini şu şekilde ifade etmişlerdir: "Paris'te bulunan Şerif Paşa'nın Kürt istiklali namına Kürt Murahhası sıfatıyla sulh konferansı nezdinde teşebbüslerde bulunduğunu haber aldık. Öncelikle belirtelim ki Şerif Paşa, Kürtlerin vekâletine haiz değildir. Bu suretle müracaatı bir süsten ibarettir. Osmanlı Hükümeti'ni zaten Kürt ve Türkler teşkil eder. Bu iki unsur başlangıçtan beri birleşmiş ve Osmanlı Hükümeti'ni vücuda getirmiştir. Osmanlı Hükümeti bu unsurların birleşmesinden meydana gelmiştir. Bunları bir diğerinden ayırmanın imkânı yoktur. Şerif Paşa ile emsalinden ibaret birtakım hainlerin memleketlerimizde bir hizmetçi kadar itibarı yoktur. Bunların teşebbüslerini bütün şiddetimizle reddeder ve Osmanlı camiasından ayrılmayacağımızı beyan ederiz."⁵⁸

Bu telgrafta Adıyaman (Hısnımansûr) Müftüsü Hakkı, Belediye Başkanı Ahmet, Bezlîki aşireti reisi Hüseyin Ağazade Şeyh Hasan, Melvekanî aşireti reisi Hüseyin Ağazade Ali, Hıdırsor aşireti reisi Ali Ağazade Abuzer, Kavi aşireti reisi Nebi Ağazade Mehmet, Kâhta'da Mırdıs aşireti reisi Hacı Abuzerzade Emin ve Rışvan aşireti reisi Hacı Hüseyin Beyzade Hacı Bahaeddin Efendilerin imzaları yer almaktadır.⁵⁹ Bu süreçte Gerger aşireti reisi Rüştü Bey de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne çektiği telgrafta Şerif Paşa'yı kınamıştır. Rüştü Bey'in çektiği telgraf 1 Mart 1920 tarihli Meclis oturumunda okunmuştur.⁶⁰

⁵⁶ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Son Meşrutiyet (1919-1920)*, Ankara: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 1998, c.II, s.112.

⁵⁷ Oktay Bozan, *Millî Mücadele Döneminde Diyarbakır 1918-1923*, Konya, Çizgi Yayınları, 2022, s.250-264; Bozan, *Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Döneminde Mardin*, s.264-275.

⁵⁸ Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi-III 1920 Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2010, s.95-96.

⁵⁹ *Takvim-i Vekayi*, 6 Mart 1336/1920, S.3793, s.4.

⁶⁰ *Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, c. I, s.172

Kürt Teali Cemiyeti adına hareket eden Şerif Paşa'nın Paris Konferansı'ndaki girişimlerine yönelik toplumun farklı kesimleri tarafından Meclis-i Mebûsan'a gönderilen yukarıdaki protesto telgrafları daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne de gönderilmiştir. Adıyaman ve Kâhta'dan çekilen telgraf Meclis'in 24 Mart 1921 tarihli on birinci oturumunda okunmuştur.⁶¹ Şerif Paşa'nın Fransa'daki faaliyetlerinin hiçbir şekilde kabul edilmediğini dile getiren ve bu şekilde millî birlik ve beraberlik vurgusu yapan Adıyamanlılar aynı hassasiyeti sonraki süreçte de devam ettirmişlerdir. Nitekim Lozan Konferansı sırasında Kürtlerin, Türklerle birlikte hareket etmesinden rahatsız olan İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un Kürtlere ve milletvekillerine hakareti üzerine Kâhta'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne destek ve birlik telgrafi gönderilmiştir. Rişvan aşireti reisi Hacı Mehmet, Zeydan aşireti reisi Haydar, Merdis aşireti reisi Şükrü ve Kavuş aşireti reisi Bedri Beylerin imzasının olduğu 1 Şubat 1923 tarihli telgrafta Lord Curzon'a şöyle tepki gösterilmiştir: "Gürzon'un Lozan'da Kürtler ve mebuslarımız hakkındaki iftira içeren saldırıları muhitimizde acı gülüşmelerle karşılandı. Mebuslarımız varlıklarıyla iftihar ettiğimiz hakiki vekil ve mümessillerimizdir. İzzet-i nefsimizi yaralayan bu tecavüzleri telin ve derin bir nefretle Gürzon'u reddediyoruz. İngilizlerin Müslümanlara karşı gösterdiği haddi aşan ve zalim siyaseti onlara yeter, cahil zannettiği Kürtler çoktan cahilliği aşmışlardır. Kürt ve Türk vahdeti, bugün İngiltere'nin esaret zincirleri altında inleyen Arap vesairenden oluşan İslam kitlesi, Allah'ın yardımıyla yakın vakitte Gürzon'un Müslümanlar hakkındaki siyaset planlarını parçalayacak, İngilizleri de topraklarımızdan atacaktır. Bu telgrafımızın İngiliz matbuatı vasıtasıyla Gürzon'a tebliğini istirham ederiz."⁶²

Görüldüğü üzere Adıyaman, Millî Mücadele döneminde işgale maruz kalmamasına rağmen işgali yaşayan bölgelere maddi ve manevi destek sunan şehirlerden birisidir. İşgallere karşı gösterilen tepkiler, işgal bölgelerine gönderilen maddi yardımlar ve bizzat cepheye sevk edilen müfrezeler bunun göstergesidir. Bu süreçte Adıyaman kamuoyu, milletin geleceğini ve devletin bekasını ilgilendiren hususlarda dinamik bir tavır sergilemiştir. Adıyaman ve çevresindeki yerleşim merkezlerinin temsilcileri hem dış müdahalelere hem de içerideki ayrılıkçı girişimlere karşı birlik ve beraberlik hassasiyeti ile hareket etmiştir.

8. Sonuç

Adıyaman, Güneydoğu Anadolu Bölgesi içerisinde tarihi çok eskiye uzanan önemli yerleşim alanlarından biridir. Eski adı Hısnımansûr olan Adıyaman, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele döneminde Elâzığ Vilayeti'ne bağlı Malatya sancağının bir kazasıdır. Adıyaman, Millî Mücadele döneminde işgal edilmemiş olmasına rağmen, Mondros Mütarekesi sonucunda, çevresinde ve ülke genelinde yapılan işgallere karşı sessiz kalmamıştır. İhtiyaç duyulan bölgelere elinden geldiği ölçüde destekte bulunmaya

⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. IX, s.214.

⁶² Selvi & Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s.52.

çalışmıştır. Bu destekler iki yolla olmuştur. Birincisi işgal kuvvetlerini protesto etmek için ilgili makamlara gönderilen telgraflar, diğeri ise yiyecek, giyecek ve asker yardımı şeklinde olmuştur.

Bölgedeki Fransız işgallerine karşı Adıyaman, Besni, Kâhta ve Samsat'dan birçok milis kuvveti işgal altındaki şehirlerin yardımına koşmuşlardır. Bu yörelerde yapılan çarpışmalarda ve İstiklâl Savaşı'nın farklı cephelerinde birçok Adıyamanlı şehit düşmüş bir kısmı da yaralanmıştır. İzmir'in işgali Adıyaman'da da büyük bir üzüntüye ve tepkiye neden olmuş, Adıyamanlı mahallî idareciler ve eşrafın önde gelenleri tarafından ilgili makamlara bu işgali protesto eden telgraflar gönderilmiştir. Benzer şekilde Adıyaman halkı, Millî Mücadele yıllarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki ayrılıkçı faaliyetlere de tepki göstermiştir.

Adıyaman ve çevresi Millî Mücadele yıllarında hem Kuvâ-yı Milliye hem de Millî Mücadele hareketine destek vermiştir. Adıyaman, Kâhta ve Besni'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şubeleri açılmıştır. Türk milletinin işgal kuvvetlerine karşı verdiği bağımsızlık ve var olma mücadelesinde gerek gönüllü milis kuvvetlerinin katkıları gerekse yabancı temsilciliklere ve diğeri ilgili makamlara gönderilen protesto telgraflarından hareketle Adıyaman ve çevresinde yaşayan halkın üzerine düşen görevi yerine getirme hususunda azami bir gayret içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Kâhtalı Hacı Bedir Ağa, Antep ve Urfa savunmalarına aktif olarak emrindeki adamlarla beraber katılmış, bu bölgelerin Fransız işgalinden kurtarılmasında büyük bir çaba sarf etmiştir. Ayrıca Kâhtalı Hacı Bedir Ağa ile bölge insanının Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına yönelik Ali Galip komplosuna karşı durarak Millî Mücadele'nin yanında yer almaları Millî Mücadele'nin seyrine etki eden önemli bir hadise olmuştur. Bununla birlikte Besni Kuvâ-yı Milliye Komutanı Hasan Bey, idaresindeki milis kuvvetlerle birlikte Antep'in yardımına koşmuştur. Besnili Reşit Ağa ve Kâhtalı Hacı Bedir Ağa Adıyaman ve çevresini I. TBMM'de mebus olarak temsil etmişlerdir. Ülkenin zor günlerinde milletin menfaatlerini ve ülkenin kurtuluşunu hep ön planda tutarak bu tarihi görevlerini layıkıyla yerine getirmeye çalışmışlardır.

Kaynaklar / References

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri

BCA, 230-0-0-0/149-57-6; 272-0-0-12/37-22-15; 272-0-0-14/74-15-17.

BOA, A. VRK. 832/49; 834/93; 835/32; 835/42.

BOA, DH. ŞFR, 104/63; 480/141; 485/38; 579/134; 58/278; 656/73; 656/90; 74/20; 86/222.

BOA, HR. SYS, 2792/10; 2792/13; 2859/63.

BOA, NFS. d, 2710.

Kitap, Makale ve Hatıralar

998 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (937/1530), II, Haz. Ahmet Özkılınç vd, Ankara, 1999.

Akbıyık, Yaşar. *Millî Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Akşin, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Son Meşrutiyet (1919-1920)*. Ankara: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 1998, c.II.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi. Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2012, Yıl: 61, Sayı: 128.

Bozan, Oktay. "XIX. Yüzyılın Sonlarında Mamuretülaziz Vilayetinde Müslüman-Ermeni İlişkileri". *Tarihten Günümüze Elâzığ Kongresi*. 2015.

Bozan, Oktay. *Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Döneminde Mardin*. Konya: Çizgi Yayınları, 2021.

Bozan, Oktay. *Millî Mücadele Döneminde Diyarbakır 1918-1923*. Konya, Çizgi Yayınları, 2022.

Büyükoğlu, R. Yaşar. *Millî Mücadele Döneminde Güneydoğu Anadolu*. Ankara: Ekin Kitabevi, 2012.

Darkot, Besim. "Hısn Mansur". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1978, c. V, s. 454-455.

Doğan, Hamdi. "Millî Mücadele'de Adıyaman ve Çevresi". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11/2 (2012): 555-585.

Gazi Mustafa Kemal. *Nutuk*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015.

Goloğlu, Mahmut. *Millî Mücadele Tarihi-III 1920 Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi*. İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2010.

Gündüz, Mehmet. "Hacı Bedir Ağa'nın Millî Mücadele'deki Rolü ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 100 (2019): 415-448.

Halaçoğlu, Yusuf, "Adıyaman" Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1988, c. I, s.377-379.

Karpat, Kemal H. *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Lohanizade Mustafa Nurettin, *Gaziantep Savunması*. Çev. Mehmet Ali Akidil. İstanbul: 1989.

Özçelik, İsmail. *Millî Mücadele'de Güney Cephesi Urfa*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2003.

Pamuk, Bilgehan. *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

Salname-i Diyarbekir (Zeyl). Haz. Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1999, c. I.

Saral, Hulki- Saral, Tosun. *Vatan Nasıl Kurtarıldı*. Ankara: Türkiye İşbankası Yayınları, 1970.

- Selvi, Haluk. *İşgal ve Protesto*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2007.
- Selvi, Haluk-Cırık, Bülent. *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2020.
- Şahingöz, Mehmet. "Millî Mücadele Esnasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yapılan Milli Birlik ve Beraberlik Mitingleri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16/32 (1995): 417-432.
- Şahingöz, Mehmet. "Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler". *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 15 (2002): 726-744.
- Şemseddin Sami, *Kamusu'l-Alam*, Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996, c. VI.
- Takvim-i Vekayi*. 6 Mart 1336/1920.
- Türk İstiklâl Harbi IV. Cilt Güney Cephesi*. Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Türkmen, Zekeriya. "Ali Rıza Paşa Hükümeti Kuvâ-yı Milliye İlişkileri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 16/46 (2000): 37-87.
- Yılmazçelik, İbrahim. "XVIII. Yüzyıl İle XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Eyaletinin İdari Yapısı ve İdari Teşkilatlanması". *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*. 18/29 (1996): 217-232.
- Yinanç, Mükrimin H., "Dulkadirîliler". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1993, c.III s. 654-662.

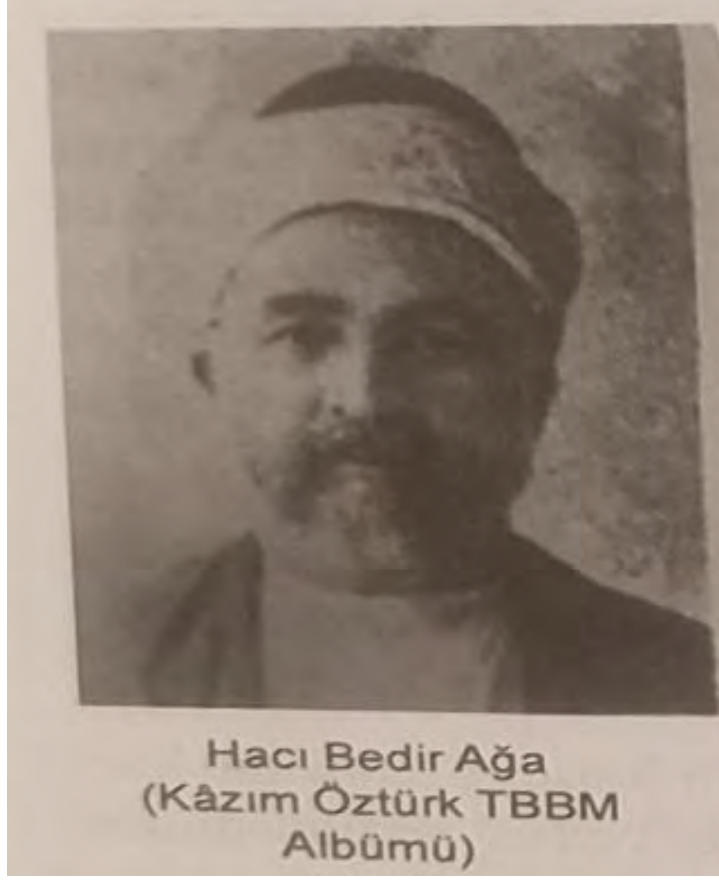
Tezler

- Aslan, Nazim. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Adıyaman'da Gayrimüslimler*. Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Adıyaman, 2022.
- Bingül, Ali. *Cumhuriyet Dönemi Adıyaman Nüfusu*. Niğde Ömer Halisdemir Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Niğde, 2022.
- Pekdoğan, Celal. *Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresi (Demografik, İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Açından) 1918-1922*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1992, Ankara.
- Şahin, Mehmet Serkan. *Cumhuriyet Halk Partisi'nin Malatya Teşkilatı (1923-1950)*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008.

Meclis Zabıtları

- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c VI, IX.
- Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, c. I.
- Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, c. I.

EK 1. Millî Mücadele döneminde faydalı hizmetlerde bulunan Hacı Bedir Ağa/Adıyaman

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. Oktay BOZAN | Dicle Üniversitesi |

oktaybozan210[at]gmail.com | ORCID: 0000-0003-0485-556X

Prof. Dr. Oktay BOZAN, 1976 yılında Diyarbakır ili Çüngüş ilçesinin Deveboynu Köyünde doğdu. İlkokulu Deveboynu Köyü'nde, Ortaokul ve liseyi Çüngüş Lisesi'nde okudu. 1996 yılında Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliğini kazandı ve 2000 yılında mezun oldu. Aynı yıl Diyarbakır Koşuyolu İlköğretim Okuluna atandı ve beş yıl öğretmenlik yaptı. 2005-2010 yılları arasında Diyarbakır Süleyman Demirel Lisesi, Atatürk Lisesi, İmam Hatip Lisesi ve Arif Eminoğlu İlköğretim okullarında okul müdürü olarak görev yaptı. 2004-2006 yıllarında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi bölümünde yüksek lisans yaptı. 2008-2012 yılları arasında Fırat Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı'nda doktora yaptı. 2012-2019 yılları arasında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi bölümünde Öğretim üyesi olarak görev yaptı. Hali hazırda Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Rektör danışmanlığı, bölüm başkanlığı, enstitü müdürlüğü gibi idari görevler yapan yazar, çok sayıda bilimsel etkinliğin de gerçekleştirilmesinde yer almıştır. Evli ve dört çocuk babasıdır. Yazarın, Ermeniler, misyonerlik faaliyetleri, aşiretler ve Diyarbakır ile ilgili çok sayıda makalesi ve bildirisi vardır.

Prof. Dr. Oktay BOZAN | Dicle University |

oktaybozan210[at]gmail.com | ORCID: 0000-0003-0485-556X

Prof. Dr. Oktay BOZAN was born in 1976 in Deveboynu Village of Çüngüş district of Diyarbakır province. He attended primary school in Deveboynu Village, secondary school and high school in Çüngüş High School. He won the Department of History Teaching at Dicle University Education Faculty in 1996 and graduated in 2000. In the same year, he was appointed to Diyarbakır Koşuyolu Primary School and taught for five years. Between 2005 and 2010, he worked as a school principal at Diyarbakır Süleyman Demirel High School, Atatürk High School, İmam Hatip High School and Arif Eminoğlu Primary School. He completed his master's degree in Dicle University, Faculty of Theology, Department of Islamic History in 2004-2006. Between 2008 and 2012, he completed his PhD at Fırat University, Department of History. Between 2012-2019, he worked as an associate faculty member in the Department of Islamic History at the Faculty of Theology at Dicle University. He is currently working as a full-time professor at Dicle University, Faculty of Letters, Department of History. The author, who performed administrative duties such as advisor to the rector, head of the department, and director of the institute, also took part in the realization of many scientific activities. He is married and has four children. The author has many articles and statements about Armenians, missionary activities, tribes and Diyarbakır.